

OGRODNY (96) *ai*

ogrodny (94), **ogrodni** *a.* ogrodny (2) *Mymer*¹, *HistRzym*.

Pierwsze o jasne; -od- (17), -ód- (1); -od- : -ód- *Mącz* (16:1).

sg m N ogrodny (23). ◇ *G* ogrodn(e)go (3). ◇ *D* ogrodn(e)mu (1). ◇ *A* ogrodny (1). ◇ *f N* ogrodną (14); -ą (10), -(a) (4). ◇ *G* ogrodnéj (9); -éj (1), -(e)j (8). ◇ *A* ogrodną (3). ◇ *I* ogrodną (1). ◇ *n N* ogrodn(e) (8). ◇ *A* ogrodn(e) (1). ◇ *L* ogrodnym (1). ◇ *pl N m pers* ogrodn(i) (1). *subst* ogrodné (9); -é (1), -(e) (8). ◇ *G* ogrodných (9). ◇ *A subst* ogrodn(e) (12). ◇ [*I* ogrodnymi.]

Sł stp, Cn notuje, Linde XVI – XVII w.

Przymiotnik od „ogrod” (96) :

1. *W znac. podstawowym; hortensis a. hortensius Mącz, Calep, Cn; sativus Mącz, Cn; oleraceus, olitorius Cn (96) : LubPs S2v; Y rzekłá pánnom/ żeby fie po mydło wrociły/ A wychodząc/ ogrodne drzwi dobrze opátrziły. KochZuz A2v; Marra, Rydlik ogrodny którym zielá wykopuyą Mącz 210b, 158d, 262d, 274b; á gdy przydziefz do drzwi ogrodnich v więz nic v forty HistRzym 103v; Tez z ogrodney wásiennice/ pátrz iáki to fortel/ Wzlata mákofkrzydły motel. KlonŻal C3; Calep 489b; GostGosp 16; [ktory od prace ogrodney/ ku náukam [...] może się vciec. Cresc 1571 [702]v].*

W charakterystycznych połączeniach: ogrodn(-y, -a) drzwi (2), plewidła, rydlik, rzeczy (2), siewy, straż, szczebrzuchy, wásiennica.

Wyrażenia: »bog ogrodny« (2): Priapus, Bóg ogrodny. Mącz 321c; Priápi bogowie ogrodn. KlonŻal B marg.

[»ogrodny brat«: Clancularij/ [...] niechodzą do żadnych kościołow/ domá fye s swoimi vczą/ álbo fye w Ogrodziech zchadzáią: A z tąd ie w Niemcách Gartenbruder/ to ieft/ Ogrodnymi braty zową. RodzajLutera C2v.]

»ogrodna żaba« = *ropucha* (1): Bufo, Ogrodna żábá álbo ziemna. *Mącz* 27d.

Szereg: »(tak) ogrodny i (jako) polny« [szyk 1:1] (2): ktory [włodarz] siać/ iáko siewy polne/ ták ogrodne [...] powinien. GostGosp 18, 164.

a. *Rosnący w ogrodzie; hodowany, nie rosnący dziko; pochodzący z roślin hodowanych w ogrodzie (82) : Imiona owocow ogrodnich. Mymer¹ nlb 1v; wšytko co żywię będzie wam ná pokarm/ iáko ogrodne požytki zyelone BielKron 5v; Germina hortorum exuruntur, Ogrodne nálienie przygorawáyą Mącz 144d; iáko drzewo ogrodne w leśne fie obráca/ [...] ták y człowiek prędko zdziczeie GórnDworz D2; Więc z ogrodkow ogoreczki/ máluneczki/ ogrodne ony ine rofkołzy. RejZwierc 109; SkarŻyw 498; Cepurica – Ogrodne vrodzaie. Calep 181b; GostGosp 72, 124.*

W połączeniu szeregowym (1): A nietylko ogrodných [ziół nasiać]/ ále y polnych/ y dąbrownych GostGosp 128.

Wyrażenia: »ogrodne rzeczy« [szyk 8:1] (9): Viridarii servi, Słudzi ogrodných rzeczy pilnujący/ ziołá á kwiecie opátrzujący. Mącz 498d; RejZwierc 111v; Są też niektore zbożá iáko y ogrodne rzeczy/ ktorým potrzebá w Ieśieni ziemię gotowác GostGosp 66, 72 [2 r.], 98, 122 [2 r.]; Krádnie rzeczy ogrodne/ owoce obrywa KlonWor 34.

»ogrodne ziele (*a.* ziółko)« = (*h*)olus *Vulg, PolAnt, Mącz; hortensis herba Mącz [szyk 7:6] (13): [Pieprzyczka] Ziele ieft ogrodne liftu šzyrokiego y długiego FalZioł I 112b; Leop Matth 13/32; Lepřza*

ieft biefiáda ledá o ziółku ogrodnym kędy ieft miłość/ á niżli o karmnym wole kędy ieft nienawifć. *BibRadz Prov* 15/17; *Minutał*, [...] Siekána potráwá z yákichkolwiek ogrodných ziół. *Mącz* 223b, 27d, 32d, 48a, 158d, 262d; *SienLek* 48, 64; *KochPs* 155; *WujNT Matth* 13/32.

Zestawienia w funkcji nazw botanicznych: »babka ogrodna« = *Plantago maior* L. (Rost); roślina z rodziny *babkowatych (Plantaginaceae)* (1): Bábká ogrodna *SienLek* Xxx.

»bielon ogrodny« = *Hyscyamus niger* L. (Rost); lulek czarny, roślina z rodziny *psiankowatych (Solanaceae)* (1): Bielón ogrodny *SienLek* Xxx.

»czamy korzeń ogrodny« (1): [pępownik] zwierzchu ma kwiat iakoby czarny korzeń ogrodny, j nalienie wtej że szyrokości czarnego korzenia *FalZioł* I 64d.

»gorczyca ogrodna« = *Sinapis albo* L. (Rost); roślina z rodziny *krzyżowych (Cruciferae)* (1): A Biała gorczyca [...] iedna ieft ogrodna á druga polna *FalZioł* I 50c.

»gruszka ogrodna« = owoc drzewa *Pirus domestica* L. z rodziny *różowatych (Rosaceae)* (1): Pulwinulus, Gruźká ogrodna. *Mącz* 331b.

»izop ogrodny« = *Hyssopus officinalis* L. (Rost); *hyzop lekarski*, roślina z rodziny *wargowych (Labiatae)*; *cunila*, *satureia* *Mącz* (2): A IZop ieden ieft ktory roście na gorach/ á drugi ogrodny *FalZioł* I 66c; *Mącz* 455b.

»jaskier ogrodny« = *Ranunculus Flammula* L. (Rost); roślina z rodziny *jaskrowatych (Ranunculaceae)* (2): Iáfkier ogrodny/ *Ranunculus domesticus* *SienLek* 205, Xxx2.

»kapusta ogrodna« = *Brassica oleracea* L. (Rost); roślina z rodziny *krzyżowych (Cruciferae)* (1): Też kapuřta ogrodna trochę niedowarzona odmiękcza żywot y řtolcze czini *FalZioł* I 34b.

»kopr ogrodny« = *Anethum graveolens* L. (Rost); roślina z rodziny *baldaszkowatych (Umbelliferae)* (1): Kopr prořty/ álbo ogrodny/ *Anethum*, Dyl. *SienLek* 212.

»lelija ogrodna« = *Lilium candidum* L. (Rost) a. *L. bulbiferum*; roślina z rodziny *liliowatych (Liliaceae)* (1): Lelia ogrodna *SienLek* Xxx2v.

»łoboda ogrodna« = *Atriplex hortense* L. (Rost); roślina z rodziny *komosowatych (Chenopodiaceae)* (1): To mařz wiedzieć/ iř łoboda domowa albo ogrodna ieft zimniejszygo przirodzenia niżli polna *FalZioł* I 12b.

»miętka ogrodna« = *Mentha gentilis* L. (Rost); *mięta*, roślina z rodziny *wargowych (Labiatae)* (4): Też łok miętki ogrodney z ocztem zmieřzany/ ieft dobry naprzeciwno czuchnieniu z vřth *FalZioł* I 81d, V 113; *SienLek* 162, Xxx3.

»miętka ogrodna« = *Mentha silvestris* var. *crispata* Schrad. (Rost); roślina z rodziny *wargowych (Labiatae)* (1): Miętká ogrodna/ albo kędźierzáwa/ *Mentha criřpa* *SienLek* 205v.

»nardus ogrodny« = *Melilotus coerulea* Desv. (Rost); *nostrzyk*, roślina z rodziny *motylkowatych (Papilionaceae)* (1): W komorze mieć ziela wonne y do łoża nařlać, iako piořynu/ rumnu wonnego/ rořey/ roiowniku/ nardufu ogrodnego *FalZioł* V 62.

»oman ogrodny« = *Inula helenium* L. (Rost); *bylina* z rodziny *złozonych (Compositae)* (1): Oman ieft dwoiaki ogrodny/ drugi polny *FalZioł* I 44c.

»opich ogrodny« = *Petroselinum sativum Hoffm.* (Rost) a. *Apium graveolens L.*; pietruszka a. seler, roślina z rodziny baldaszkowatych (*Umbelliferae*) (2): Opich ogrodny/ Appium vulgare SienLek 236v, Xxx3.

»podróżnik ogrodny« = *Cichorium intybus L.*; cykoria podróżnik, roślina z rodziny złożonych (*Compositae*) (1): Cicorea. [...] POdrożnik [...] ieft dwoiaki/ ieden polny drugi ogrodny więczey chłodzi niżli polny. FalZioł I 23a.

»psinki, wysuki ogrodne« = *Physalis Alkekengi L.* (Rost); miechunka rozdęta, roślina z rodziny psiankowatych (*Solanaceae*) (1:1): PSinki [...] ieft tho czworakhie ziele/ łtych czterzech rodzaioiw ieden bywa iedziony od ludzi/ ty Płinki łą ogrodne FalZioł I 122d, I 6b.

»roża ogrodna« = *Rosa canina L.* a. *Hibiscus L.* (Rost); róža dzika a. ketmia, roślina z rodziny różowatych (*Rosaceae*) a. ślazowatych (*Malvaceae*) (2): Ibićsus/ to ieft Roža ogrodna: ktora wyłoko rołcie na prętoch/ kmiotowny wieńcze zniey miewaią FalZioł V 24v, V 25v.

»rumn ogrodny« = *Matricaria chamomilla L.* (Rost); rumianek pospolity, roślina z rodziny złożonych (*Compositae*) (1): Wezmi Czenturzijey mnieyłzey/ włołkiego kopru/ rumnu ogrodneho/ ruty/ Swoyłkiego kopru FalZioł V 85v.

»ruta ogrodna« = *Ruta graveolens L.* (Rost); roślina z rodziny rutowatych (*Rutaceae*) (1): Rutá ogrodna SienLek Xxx3v.

»rzeżucha ogrodna« = *Lepidium sativum L.* (Rost) a. *Cardamine L.*; roślina z rodziny krzyżowych (*Cruciferae*); cardamon, cardamina, nasturcium Mącz [szyk 3:1] (4): Też lebiodka z ogrodną rzeżuchą vwarzona w winie [...] ciełzkie pułzcżanie wody [...] oddala. FalZioł I 94a, V 33, 43v; Mącz 38b.

»szafran ogrodny« = *Carthamus tinctorius L.* (Rost) a. *Crocus L.*; roślina z rodziny złożonych (*Compositae*) a. kosaćcowatych (*Iridaceae*) [szyk 2:1] (3): Theż kwiatki łzafranu ogrodneho w winie warzone/ mleko wpierłiach białym głowam s łiadłe rołpułzcża. FalZioł I 33d, I 55a, III 7b.

»szalej ogrodny« = *Cicuta virosa L.* (Rost); roślina z rodziny baldaszkowatych (*Umbelliferae*) (2): Száléy ogrodny SienLek Xxx4, 254.

»szałwija ogrodna« = *Salvia officinalis L.* (Rost); roślina z rodziny wargowych (*Labiatae*); *Salvia Salbey* SienLek (6): FalZioł V 109v; Ná to wárzyć łzałwią ogrodną w winie SienLek 63, 58, 87v, 229, Xxx4.

»ślaz ogrodny« = *Malva rotundifolia L.* (Rost); roślina z rodziny śluzowatych (*Malvaceae*) [szyk 3:1] (4): [ślaz wysoki] nie ieft thak zimny iako ogrodny. FalZioł I 81a, I 81a, b, V 19c.

»tłustosz ogrodny« = *Pinguicula vulgaris L.* (Rost); roślina z rodziny pływaczowatych (*Lentibulariaceae*) (2): Tłuštołz ogrodny SienLek 250, Xxx4.

Szeregi: »domowy albo ogrodny« (2): [ślaz] ieft dwoiaki/ domowy albo ogrodny á drugi polny kthory zową wyłoki łlaz FalZioł I 81a, I 12b.

»(jeden) ogrodny i ((a) drugi) polny« [szyk 6:2] (8): FalZioł I 23a, 44c, 50c, 81a, V 109v; weźmiłz liłcia Bielónowégo/ [...] Miętki ogrodnéy y polnéy/ Cząbru/ Kopru/ po gárłci SienLek 162, 58, 87v.

»ogrodny i sadowy« (1): W dworłkich folwárcech gnoią cebule y rzepy/ kapułty/ y inłze ogrodne rzeczy/ y łádowe tákże GostGosp 72.

2. [Od znac. 'działka przydomowa chłopa bezrolnego':

Wyrażenie: »rola ogrodni(i)a«: Jest w tej wsi ogrodników 2, jeden, który ma rolę ogrodną, płaci z niej czynszu [...] po gr 30 *LustrMaz* I 91; jest ogrodników wszystkich 19, którzy niejednako czynszu płacą, jako który ma rolę ogrodniej *LustrMaz* I 96.]

a. [*W funkcji rzeczownika:* »ogrodne« = *czynsz od ogrodu:* Łanowe i ogrodne wespół z łąkami. *LustrLub* 51.]

Synonim: **1. zest.** »roża ogrodna«: »roża czarna«.

Cf NIEOGRODNY, **OGRODOWY**